

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У КУЛЬТУРНО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ

За останні 20–30 років суспільство зробило величезний стрибок у розвитку інформаційних технологій. Інформаційних кордонів майже не існує, як і обмежень у спілкуванні, цьому не заважають ні відстань, ні час. Єдиною перешкодою до досягнення всесвітнього консенсусу може стати лише неприйняття Іншого, тобто несприятливе чи навіть вороже ставлення до носіїв інакшої культури, до людей із темнішим (світлішим) кольором шкіри, до тих, хто виходить за межі особистісного досвіду кожного з нас. Це не означає, що дані відмінні риси чи якості є злом, можуть комусь зашкодити чи призвести до негативних наслідків. Неприйняття Іншого, на нашу думку, є за своєю суттю страхом перед невідомим, страхом, що цей страх буде виявлено.

Неприйняття призводить до виникнення конфліктних ситуацій, до того, що одна соціальна група ворожо ставиться до іншої, що негативно впливає на суспільство, загострює відносини всередині кожної з груп та стає вибухонебезпечним для державницьких установ.

Саме тому сьогоднішньому суспільству не вистачає такої риси, як толерантність, не вистачає пропаганди (у кращому її розумінні) даної якості, її культивування та зрощування у підростаючому поколінні.

Так, кожна людина (за Маслоу) має потребу у віднесенні себе до певної групи чи до кількох груп одразу, проте не слід з необхідністю неприйняття тих, хто належить до іншої (інших) груп. Адже можна і потрібно знаходити компроміс, об'єднуватися для підсилення та інтелектуального взаємного збагачення, для зростання і трансформації у високорозвинене та толерантне громадянське суспільство.

Толерантність повинна розглядатися у контексті виховання дружби народів та культури міжнародного спілкування у полікультурному соціумі (З. Гасанов, О. Грива, В. Заслуженюк, В. Кукушин, В. Присакар). Також, незважаючи на розходження, всі культури мають уявлення про толерантність, але воно варіюється залежно від особливостей менталітету тієї чи іншої спільноти. У цьому контексті актуальною є думка про те, що у кожній культурі закладена певна база толерантності, пов'язана з історичними умовами буття регіону.

Так, наприклад, у культурі окциденталізму генезис мотивації толерантності пов'язаний зі становленням авторитету писаного права як аксіологічно-нормативної основи етносу, що створює мотивацію дистрибутивної рівності та справедливості та надає етичній вимозі толерантності загальнолюдського сенсу.

Толерантність у культурі американізму є категорією чистої нормативності (сили) або підсвідомого навіювання з боку групи (конформізму). Іншими словами, для європейця толерантність є умовою збереження метафізичних засад людської суб'єктивності й автономії, бути толерантним означає бути собою, в той час як для американця бути толерантним означає не відрізнятись, бути як усі.

Візантизм, до якого належить українська культура, демонструє, на думку дослідників, такі мотиви толерантності: резигнація, історично детерміноване почуття страху перед винищенням, психологічна маргінальність, потреба в безпеці й захисті. Перелічені компоненти мотивації створюють особливий тип толерантності, що набуває ознак всетерпимості [1, 255–262].

Саме можливість надання феномену толерантності відтінків змісту різними культурами ускладнює завдання дослідників дати єдине, але повне й адекватне тлумачення явища терпимості. Тому «Декларація принципів толерантності» ЮНЕСКО вдається до досить описового пояснення терміна, зазначаючи, що толерантність — це «поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості», «не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба», «не поступка, поблажливості чи потурання», «активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини» [2, 12–13].

Отже, розуміння сутності толерантності залежить від культурної традиції, але не можна не брати до уваги вплив економічного й політичного устрою суспільства.

Саму толерантність можна розглядати, з одного боку, як явище (*tolerance*), а з іншого — як процес (*toleration*). Насамперед, толерантність є результатом або процесом формування терпимості людини до «іншого». «Інше» у цьому випадку буде розглядатися як сукупність індивідуальних цінностей й настанов, відмінних від цінностей й настанов суб'єкта толерантності. Властиво, що процес толерантності починається з того, що індивід, зіставляючи свої цінності й настанови з «іншими», розділяє їх на ідентичні своїм та відмінні від своїх (диференційовані). Чим більше в процесі такої фільтрації виділяється диференційованих цінностей й настанов, тим складніше (може бути, конфліктніше) проходить формування толерантності. У цьому випадку якісно незбіжні настанови людей виступають бар'єром для виникнення взаємозв'язку між ними. І як тільки в цьому випадку ми можемо говорити про можливість формування толерантності/інтолерантності взагалі, тому що тільки в цьому випадку ми маємо справу з диференційованими цінностями й настановами.

Більше того, толерантність та індиферентність є взаемовиключними поняттями. Толерантність припускає не просто пасивну байдужість до «інших», а активне визнання їх саме в ролі «інших», кожний з яких відданий не тільки своїм власним цінностям, що відрізняють його від інших членів суспільства або групи, але й загальній для всіх цінності свободи. Інакше кажучи, відстоюючи свої цінності, вважаючи їх щирими, а переконання іншого — оманами, я оцінюю волю вибору іншої людини вище, ніж свою істину. Але тим самим я визнаю й щось ще більш важливе — те, що цінності настільки різноманітні, що вони не можуть бути ідеально погоджені одна з одною, а тим більше одержати закінчене органічне втілення в якій-небудь людині або суспільній групі.

Проте толерантність не може бути безмежною. Вона не може поширюватися далі межі, за якою терпимість до всього різноманіття суспільних елементів

починає загрожувати єдності цього різноманіття. Визнання й підтримка всього приводить до того, що стираються індивідуальні грані й втрачається самобутність. Суть же толерантності із практичної точки зору полягає в тому, щоб максимально розширювати соціальне різноманіття при дотриманні базисних правил, що гарантують збереження життєздатності суспільства.

Толерантність припускає значну частку самообмеження й навіть насильства над собою — замість насильства над іншим, тим, хто не відповідає твоїм уявленням про належний спосіб життя й належний спосіб мислення. Тому, зіштовхуючись із людиною, що з усією невивічливістю намагається нав'язувати тобі свої правила життя, не можна проявляти толерантність. Це було б рівносильно роззброюванню й підпорядкуванню.

Існує тісний зв'язок між правовою культурою й поняттям «частково збіжної приналежності», що було запропоновано А. Бенлі, Д. Труменом і частки С. Ліпсетом. Ці концепції стверджують, що якщо люди одночасно належать до декількох груп, що сповідають різні погляди, то їхні погляди стають більш помірними в силу накладення протилежних ідеологічних і психологічних впливів. Якщо ж члени суспільства належать до непересічних угруповань із ворожими один одному поглядами, то конфліктний потенціал такого суспільства істотно зростає. Такий потенціал є в Україні та Росії. Непримиримість позицій різних груп продемонстрували події помаранчевої революції. Ця непримиримість — наслідок розпалювання націоналістами міжетнічної ворожечі. Як вважає Д. Трумен, якщо суспільству вдається уникнути «революції, виродження, занепаду й зберегти стабільність... то тільки завдяки множинності приналежності» [3, 168]. На думку С. Ліпсета, «шанси стабільної демократії збільшуються, якщо групи людей та окремих особистостей належать одночасно декільком пересічним політично значимим суспільним об'єднанням» [3, 88–89].

Плюралізм парадигм толерантності означає насправді множинність відносин, позначуваних цим терміном. Більше того, ці відносини не можуть бути зведені до якогось формально загального поняття і являють собою деякий контекстуально (тобто культурно) залежний спектр відносин. Це, у свою чергу, означає, по-перше, що різним культурам властиві різні парадигми толерантності і, по-друге, що безліч цих парадигм може бути термінологічно об'єднано разом лише відповідно до вітгенштейнівського принципу сімейної подібності. Така толерантність не є ні цінністю, ні чеснотою. Вона — лише спосіб, за допомогою якого стверджується завжди якась інша цінність — свобода, рівність, справедливість і т.д.

Толерантність практично повністю неможлива в тоталітарному політичному режимі. Тоталітарна правова культура базується на ідеї принципової «одномірності» громадського життя в цілому й всіх її підсистемах і необхідності посилення гомогенності суспільства шляхом стирання всіляких його граней. У Радянському Союзі домінування цієї політичної культури мало цілий ряд добре відомих практичних наслідків: нетерпимість до будь-якого інакомислення, допущення тільки однієї, «єдино вірної» ідеології, безальтернативні вибо-

ри на всіх рівнях, боротьба із проявом специфічних інтересів різних соціальних груп.

Серед численних культів, породжуваних тоталітарною культурою, важливе місце займає культ боротьби із усіляким інакомисленням. Його наслідками виступають орієнтація на силові методи вирішення всіх проблем, виховання нетерпимості й непримиренності до яких би то не було відхилень від «генеральної лінії». Спроби знаходження компромісу, врахування інтересів різних сторін розглядаються в тоталітарній культурі як прояв неприпустимої слабкості. Таким чином, ідея толерантності зовсім не сумісна з тоталітарною парадигмою [4, 158–160].

В сучасній Україні, очевидно, як результат післядії, будь-яка «іншість» усе ще часто розглядається не як природна характеристика партнера по соціальному, політичному або культурному діалогу, а як індикатор, що сигналізує про те, що мова йде про ворога, діалог з яким може бути небезпечний. Цю ситуацію ілюструють виборчі процеси, наповнені непримиренністю й категоричністю суджень. Подібний стан справ серйозно деформує зміст і форми актуалізації публічності в нашій країні, ускладнюючи й без того непростий процес становлення української демократії.

Оцінюючи ієрархію ціннісних орієнтирів у постіндустріальному суспільстві, багато дослідників вважають, що якщо в аграрному й індустріальному суспільствах на першому місці стояло досягнення будь-якими шляхами матеріального благополуччя, то на постіндустріальній стадії соціального розвитку воно перестає бути домінуючою цінністю. Все більше в західних країнах домінуючими стають постматеріальні цінності [5, 40–41].

Втрачаючи статус імперативної етичної категорії, який був їй властивий в минулі століття, толерантність із позиції філософії постмодерну дещо знецінюється як загальнолюдська цінність, перетворюючись на байдужо-терпиме ставлення до всього інакшого. Сучасний постмодерн розширює межі толерантності, насамперед, у культурно-ціннісній та ідейній галузі, а також у загальному сприйнятті суб'єктивних планів існування людини, завдяки чому ставить людину у принципово нове співвідношення з культурно-ціннісним різноманіттям світу [7, 157–158]. Новий статус постмодерної толерантності можна пояснити метафоричною постаттю туриста, що приходить на зміну модерному образу прочанина — пілігрима: якщо прочанин у своїх мандрах має певну єдину ціль, що надає рухові до неї осмисленої цілісності й водночас пригашує інтенсивність побічних, принагідно здобутих вражень, то для туриста рівнозначний, по суті, інтерес становить кожний елемент з тієї множини вражень, які він сподівається здобути під час подорожі, але водночас кожне враження лише поверхово зачіпає споглядача, загострюючи його відчуття внутрішньої незворушності й комфортабельної дистанції від предметів розгляду. Таким чином, які б святині не поставали перед ним, він сприйматиме їх з однаковою толерантністю, але й з однаковим відчуженням від їхнього внутрішнього змісту [6, 139].

Таке розуміння толерантності відкриває дійсно широкі можливості для створення суспільства, що толерантно ставиться до всього іншого. Але, незва-

жаючи на те, що ситуацію постмодерну загалом можна розглядати як взірцеве втілення моделі толерантності, не можна переоцінювати ідилічну на перший погляд картину, оскільки постмодерне розуміння толерантності приховує певні ризики втрати чогось більш важливого. Постмодерна толерантність ґрунтується на засадах пермісивізму й зумовлює визнання іншості Іншого його моральною байдужістю, максимальним дистанціюванням від безпосередності його актуальних життєвих смислів [7, 155–160]. Продовжуючи міркування про негативні риси постмодерніті, неможливо не звернутися до думки Ф. Уебстера, який зауважує, що у такому суспільстві одержали поширення гедоністичні настрої, егоцентризм, вірніше було б сказати не «децентризм», «нефокусованість» і скептичне ставлення до будь-яких проголошуваних істин, висміювання, ворожість до «експертів», захоплення всякими модними новинками, незвичайними відчуттями, схильність до іронії, стилізацій і поверховості [8, 355].

Історичний розвиток сьогодні вимагає не тільки об'єднання культур, але і їхнього внутрішнього розвитку. Тому навряд чи має сенс на сьогоднішній день говорити тільки про глобальну цивілізацію — те, що народжується на наших очах, є саме цивілізація мультикультурна. Саме це останнє поняття, між іншим, має внутрішню суперечливість. Якщо культура є сукупність способів відношення до світу та артефактів, створених за допомогою цих способів, то як можна говорити про деяку єдність принципово різних культур, їхнє об'єднання в цілісній цивілізації? Адже при цьому культурна орієнтація сучасного суспільства виключає всяку можливість зведення культурного різноманіття до якогось «загальнолюдського» інваріанту. Отже, протиріччя сучасного розвитку може бути визначене як протиріччя між універсальним характером виникаючої глобальної цивілізації і її культурною орієнтацією.

Зазначена суперечність може бути ілюстрована напругою, що виникає між універсалізмом прав людини й культурних особливостей різних суспільств. Добре відомо, що в багатьох країнах ідея прав людини відкидається як універсалістська, неплюралістична й далека їм, як така, що не відповідає багатосторонності існуючих у світі життєвих укладів і культур, вона розглядається як втручання в їхню власну культуру [9, 45].

Із цього погляду принциповий характер має цінність толерантності. При цьому вона стає сьогодні не просто однією із цінностей поряд з іншими, але саме — правилом відношення до цінностей взагалі. Толерантність й є правило культурної символізації універсального. Вона містить у собі імператив адаптації універсального й загального до індивідуальних культурних особливостей, відповідно до принципу, проголошеного в «Декларації про раси й расові забобони» ЮНЕСКО: «всі індивіди й групи мають право бути різними, вважати себе різними й розглядатися як такі» [10].

Толерантність уможливує застосування універсальних цінностей до національно своєрідної культури. Саме тому принцип толерантності примиряє глобалізацію та культурний плюралізм сучасної цивілізації. Саме це змінює як зміст, так і роль поняття толерантності в сучасному суспільстві.

Терпимість сучасного світу безпрецедентна, напевне, тому, що прецедентів не має сама ця глобальна цивілізація, що проходить процес становлення і уперше в історії збирається бути істинно універсальною. Універсалізм нової цивілізації вимагає універсуму толерантності.

Сучасна толерантність охоплює практично всі сфери життя суспільства, реалізуючись як терпимість політична, правова, етнічна, соціокультурна, релігійна, особистісна й ін. [11, 2; 12]. Крім того, сьогодні вже зовсім неприпустимо змішувати толерантність із терпінням або навіть «терпимістю» як вимушеним допущенням буття іншого. З одного боку, у сучасному суспільстві толерантність може функціонувати саме як активне ставлення до іншого, а не абстинентизм або байдужність. З іншого боку, вона має на увазі свідоме визнання прав і свобод іншого, як поза залежністю від його етнічних, релігійних або гендерних характеристик, так і безвідносно до його сили або слабості. Інакше кажучи, толерантність у сучасному її розумінні означає діяльне допущення існування іншого навіть при наявності можливості зробити той або інший вплив на це існування [13].

Саме культура стає основним полем застосування політики толерантності й інтолерантності. Хантінгтон стверджував, що «оксамитова завіса культури» прийшла на зміну «залізній завісі ідеології» [14, 21–49]. Але не всі культури, що проголошують себе захисниками й апологетами толерантності, є її справжніми представниками. Цікаві в даному відношенні ідеї Венді Браун, висловлені нею у книзі «Контрольована відрізка: толерантність в епоху особистостей й імперій».

У ліберальних суспільствах культура розглядається як «фон» стосовно суб'єкта: суб'єкт може вільно вибирати, перебувати в культурі чи ні. Для ліберальних суб'єктів культура стає їжею, одягом, музикою, стилем життя й випадковою цінністю. Релігія як домінування, тиранія, насильство й джерело ірраціонального перетворюється в індивідуалізованому суспільстві в релігію як вибір, джерело комфорту, підтримки, моральне скеровування й моральну довіру. Ця схема спричиняє переконання в благословенності військової місії США на Близькому Сході. Релігійність американських президентів, що розв'язують війни, підноситься як джерело сили й раціонального вибору, у той час як релігійно прихильний Аллахові умовно позбавлений індивідуальної волі й свідомості, необхідних для логічного міркування [15].

Толерантність як здатність прийняття переконань і способів поведінки, невластивих даному індивідові, уявляється, відповідно до ідей теоретиків лібералізму, недоступною неіндивідуалізованому або неліберальному суб'єкту. У такому випадку створення толерантного світу в буквальному значенні вимагає його лібералізації — цю думку поділяють теоретики ліберальної демократії, вчені й політичні діячі від Уїла Кімліки до Томаса Фрідмана. Як стверджує Майкл Ігнат'єв, «культура індивідуалізму — єдина надійна протидія впливу групових ідентичностей і супутнього їм расизму». «Основне завдання при навчанні толерантності, — додає він, — це допомогти людям навчитися сприймати себе як індивідів, а потім навчитися так само сприймати й інших» [16].

Культура небезпечна, якщо вона суспільна, а не приватна — от те ключове формулювання, що дозволяє провести розходження між ліберальними й неліберальними державами й, більше того, між «вільними» й «фундаменталістськими» суспільствами.

Серед завдань, що стоять перед толерантністю можна виділити політику стримування (органіцистського, незахідного, неліберального) Іншого [17; 19; 20, 137–150]. Основною характеристикою ліберального індивіда вважається його здатність до толерантності; сама ж толерантність ототожнюється із цивілізацією. Неліберальні суспільства, особливо ті, які прийнято визначати як фундаменталістські, характеризуються не тільки споконвічно властивою, але й потенційною інтолерантністю: перешкоджаючи індивідуальній автономії за допомогою релігійних і культурних приписів, такі суспільства обумовлюють знецінювання автономного індивіда. Таким чином, лібералізм виявляється єдиною політичною раціональністю, здатною забезпечити індивідуальну, суспільну й урядову практику застосування толерантності, а ліберальні суспільства, у свою чергу, знаходять право судити, що толерантно, а що — ні.

Назріла необхідність у відкритті й розробці нового лібералізму, що краще б усвідомлював і приймав споконвічно властиву йому «гібридність» і свою потенційну нездатність відокремити органіцизм від індивідуальності, а культуру — від політичних принципів, закону й політики. Цей лібералізм був би скромніше й стриманіше у своїх імперських і колоніальних імпульсах, і, одночасно, мав би більшу здатність до мультикультурної справедливості, до якої він завжди прагнув. Крім того, цей лібералізм не був би настільки категоричним у твердженні опозиції «ми» й «вони» й, отже, володів би однією з вирішальних рис для виправдання імперії під прапором ліберальної демократії [21, 149–175].

Без толерантності до чужого мислення, що не завжди виразно вербалізовано на звичній нам мові, неможливо досягти дійсного вирішення конфліктів і протиріч у суспільстві. Толерантність політична, котра являє собою лише відмову від насильства, але ще не вирішення проблеми, консервує конфлікт. Виходом з нього може бути тільки взаєморозуміння, що припускає скрупульозний, заснований на безсумнівних фактах культури й історії аналіз менталітету народу й особистості [22, 112].

Ця теорія дозволяє відвести Україні місце у світовому клубі толерантності. Адже сприятливі землі й клімат уможливлювали уникнення доганяючих ривків у розвитку. Але історико-політичні причини обумовили інший шлях в еволюції країни, що розділила історичну долю свого північного побратима. А схильність до толерантності — як до способу рівноправної взаємодії з Іншим, з його поглядами та переконаннями в рамках єдиного культурного співжиття — залишилася в правовому менталітеті, у правій культурі, у правових звичаях, що мали місце на землях нашої батьківщини й збережені у тому або іншому вигляді дотепер. Мова не йде обов'язково про толерантність усіх, хто йменує себе українцем, про толерантність у самому ідеалістичному її уявленні. Як уже згадувалося раніше, культурі візантизму, до якої, безумовно, належить й Україна, властива не зовсім прийнятна в умовах ХХІ ст. толерантність-терпимість.

Але ми говоримо лише про те, що вітчизняна правова культура в самому широкому своєму значенні містить у собі передумови для побудови в Україні толерантного суспільства, для легалізації в нормативних актах концепту толерантності й успішного втілення його в життя. В якому виді це буде відбуватися — чи то загального християнського терпіння, чи то раціональної зацікавленої активності, — залежить повною мірою від нас, сучасників. Вищевказані передумови та їхні приклади, що підтверджують тези висунутої нами теорії, ми будемо ілюструвати й аналізувати надалі. Поки що відзначимо, що Україні як нейтральній державі не треба конфліктувати із Заходом і Росією, акцентувати увагу на негайному виборі подальшого вектора історичного розвитку. Маючи політико-правову спадщину толерантності, саме Україна може стати містком між світом православного Сходу й католико-протестантського Заходу, взявши на себе важливу місію посередника, який робить усе, що в його силах, для відкриття нової Росії й нової Америки. Толерантність, як складова менталітету, в змозі відіграти більшу роль як у житті всієї цивілізації, так і для окремого народу, що проголосив її одним з головних принципів колективного буття. Саме толерантність можна назвати найважливішою умовою входження людства в нову інформаційну еру, передвіщену ще на початку минулого століття В. І. Вернадським і названу ним ноосферою [23].

Уміння розуміти й приймати Іншого — це основа прогресивного майбутнього. Суперечності на будь-якому рівні — від внутрішньонаціональних конфліктів до загальносвітових — загрожують згубними й необоротними наслідками в поєднуваному єдиною інформаційною мережею глобальному людському світі.

Література

1. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика (глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) : монографія / О. Донченко, Ю. Романенко. — К. : Либідь, 2001. — 334 с.
2. Декларація принципів толерантності // Віче. — 2002. — № 11. — С. 12–13.
3. Truman D. V. The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion / D. V. Truman. — N.Y., 1951. — 554 p.
4. Шалин В. В. Право й толерантність: ліберальна традиція в епоху глобалізації / В. В. Шалин, А. П. Альбов. — 2-е изд., перераб. і доп. — Краснодар : Краснодар. акад. МВС Росії, 2005. — 266 с.
5. Тоффлер А. Футурошок / А. Тоффлер. — С.Пб. : Лань, 1997. — 464 с.
6. Етос і мораль у сучасному світі / Т. Г. Аболіна, А. М. Єрмоленко, О. О. Кисельова [та ін.]. — К. : ПАРАПАН, 2004. — 200 с.
7. Колкунова В.В. Виховання толерантності в контексті суспільних трансформацій // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. — 2007. — № 35. — С. 155–160.
8. Уэбстер Ф. Информация, постмодернизм и постсовременность // Теории информационного общества : пер. с англ. — М. : Аспект-Пресс, 2004. — 493 с.
9. Козловски П. Культура постмодерна / П. Козловски. — М. : Республика, 1997. — 240 с.
10. Declaration on race and racial prejudice, 1978 // UNESCO and human rights, standard-setting instruments, major meetings publications. — Second ed. — Paris, 1999. — 109 p.
11. Hillerbrand Hans J. Religious dissent and toleration // Tolerance and movement of religious dissent in Eastern Europe, East European Quarterly. — Boulder, 1975. — 156 p.
12. Schevven A. A. De opkomst van de idee der politieke tolerantie in de 16 de eeuwse Nederlanden // Tijdschrift voor Geschiedenis 46. — 1931 — P. 235–247, 337–338.
13. Хомяков М. В. Проблема толерантности в современной англоязычной политической фило-

- софии: основные концептуальные подходы // Толерантность в современной цивилизации : материалы междунар. конф., Екатеринбург, 14–19 мая 2001 г. — Екатеринбург, 2001. — С. 91–120.
14. Samuel Huntington. «The Clash of Civilizations?» For eign Affairs 72.3. — 1993.
  15. Bob Woodward. Plan of Attack. — New York : Simon and Schuster, 2004. — 467 p.
  16. Michael Ignatieff, Blood and Belonging: Journeys in the New Nationalism. — New York : Farrar, Straus and Giroux, 1995. — 102 p.
  17. Uday Mehta, Liberalism and Empire: A Study in Nineteenth-Century British Liberal Thought. — Chicago : University of Chicago Press, 1999. — 432 p.
  18. Dipesh Chakrabarty, Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference. — Princeton : Princeton University Press, 2000. — 320 p.
  19. Paul Gilroy, The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness. — Cambridge, MA : Harvard University Press, 1993. — 140 p.
  20. Barry Hindess and Chris tine Helliwell. The «Empire of Uniformity» and the Government of Subject Peoples, Cultural Values 6.1ю — 2002.
  21. Wendy Brown, Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire. — Princeton and Oxford : Princeton University Press, 2008.
  22. Перцев А. В. Учебно-методический комплекс дисциплины «Идея толерантности» [Электронный ресурс] / А. В. Перцев ; Федеральное агентство по образованию, Урал. гос. ун-т им. А. М. Горького, ИОНЦ «Толерантность, права человека и предотвращение конфликтов, социальная интеграция людей с ограниченными возможностями» [и др.]. — Электрон. дан. (3,66 Мб). — Екатеринбург, 2007. — 214 с.
  23. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский ; отв. ред. А. Л. Яншин. — М. : Наука, 1991. — 271 с.

Анотація

Галицький І. В. Толерантність в культурно-правовому вимірі. — Стаття.

У статті досліджено проблему співвідношення толерантності та культури в історичній ретроспективі та в сучасному світі. Особливу увагу приділено застосуванню різними політичними режимами політики толерантності та інтолерантності. Зауважено, що Україні необхідно обрати вектор подальшого розвитку, враховуючи наявність у неї політико-правової спадщини толерантності, для того щоб зайняти гідне місце в сучасному інформаційному суспільстві.

Ключові слова: ліберальне суспільство, постмодернізм, культура, толерантність, терпимість.

Аннотация

Галицкий И. В. Толерантность в культурно-правовом измерении. — Статья.

В статье исследована проблема соотношения толерантности и культуры в исторической ретроспективе и в современном мире. Особое внимание уделено применению разными политическими режимами политики толерантности и нетерпимости. Автором отмечено, что Украине необходимо избрать вектор дальнейшего развития, учитывая наличие у нее политико-правового наследства толерантности, для того чтобы занять достойное место в современном информационном обществе.

Ключевые слова: либеральное общество, постмодернизм, культура, толерантность, терпимость.

Summary

Galitsky I. V. Tolerance in cultural and legal dimensions. — Article.

In article was explored the issue of correlation between tolerance and culture in historical retrospective review and in modern world. Author was attended to application tolerant and intolerant policy by different political regimes. He also emphasizes the necessity for Ukraine to choose the further development vector considering its presence political and legal tolerance heritage. Our state has to do this choice because of contemporary worlds' requirement to take a deserving place in information society.

Keywords: liberal society, post modernism, culture, tolerance, forbearance.